

динаміки в системі зерновиробництва України. Тому питання про характер динаміки врожайності озимої пшениці (звичайна чи хаотична) залишається відкритим і потребує додаткових досліджень.

Література: 1. Занг В. Б. Синергетическая экономика. Время и перемены в нелинейной экономической теории / В. Б. Занг. – М.: Мир, 1999. – 335 с. 2. Петерс Э. Хаос и порядок на рынках капитала / Э. Петерс. – М.: Мир, 2000. – 333 с. 3. Хакен Г. Синергетика. Иерархия неустойчивости в самоорганизующихся системах и устройствах / Г. Хакен; пер. с англ. – М.: Мир, 1985. – 423 с. 4. Грицюк П. М. Аналіз, моделювання та прогнозування динаміки врожайності озимої пшениці в розрізі областей України / П. М. Грицюк. – Рівне: НУВГП, 2010. – 350 с. 5. Грицюк П. М. Динаміка врожайності зернових: прогнози і ризику / П. М. Грицюк // Економіка України. – 2009. – № 11. – С. 42–52. 6. Лукин А. Введение в цифровую обработку сигналов / А. Лукин. – М.: МГУ, 2002. – 45 с. 7. Geometry from a time series / N. H. Packard, J. P. Crutchfield, J. D. Farmer & R. S. Shaw // Phys. Rev. Lett. – 1980. – № 45(9). – Pp. 712–716. 8. Kennel M. B. Determining embedding dimension for phase-space reconstruction using a geometrical construction / M. B. Kennel, R. Brown, H. D. I. Abarbanel // Phys. Rev. A. – 1992. – Vol. 45. – № 6. – Pp. 3403–3411. 9. Кузнецов С. П. Динамический хаос / С. П. Кузнецов. – М.: Физматлит, 2006. – 356 с. 10. Grassberger P. Measuring the strangeness of strange attractors / P. Grassberger, I. Procaccia // Physica D. – 1983. – V.9. – #1. – Pp. 189–208. 11. Грицюк П. М. Комплексний аналіз динаміки сонячної активності / П. М. Грицюк // Искусственный интеллект. – 2008. – № 1. – С. 85–91. 12. Determining Lyapunov exponents from a time series / A. Wolf, J. B. Swift, H. L. Swinney, J. A. Vastano // Physica. – 1985. – V. 16D. – Pp. 285–317.

Стаття надійшла до редакції
03.03.2010 р.

УДК 005.915

Пономаренко О. Е.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. Розглянуто питання, присвячені проблемі фінансової безпеки підприємств; визначення даної економічної категорії, запропоновані різними науковцями. Виділені основні категорії, що використовуються в рамках даної проблеми. На основі аналізу літературних джерел запропоновано визначення фінансової безпеки підприємства. Виділені основні, з погляду автора, групи показників, що характеризують рівень фінансової безпеки підприємства.

Аннотация. Рассмотрены вопросы, посвященные проблеме финансовой безопасности предприятий. Определения данной экономической категории, предложенные различными учеными. Выделены основные категории, используемые в рамках данной проблемы. На основе анализа литературных источников предложено определение финансовой безопасности предприятия. Выделены основные, с точки зрения автора, группы показателей, характеризующие уровень финансовой безопасности предприятия.

Annotation. The questions devoted to the problem of financial safety of enterprises are considered. The determinations of this economic category, offered by different scientists, are considered. The basic categories used within the framework of this problem are selected. On the basis of analysis of literary sources, determination of financial safety of enterprise is offered. Basic, from author's point of view, groups of indexes, enterprises characterizing financial strength security are selected.

Ключові слова: фінансова безпека підприємства, об'єкт фінансової безпеки, суб'єкт фінансової безпеки, предмет фінансової безпеки, загрози, індикатори рівня фінансової безпеки.

На сучасному етапі розвитку економіки з огляду на процеси глобалізації та загострення конкуренції питання безпеки економічної системи набуває актуальності. Необхідно зазначити, що у науковій літературі теоретичні аспекти економічної безпеки є порівняно новим напрямом дослідження. При цьому, акцент ставиться на розвиненні теми економічної безпеки держави. Що стосується фінансової безпеки, то вона розглядається авторами [1 – 4] як складова частина економічної безпеки, при цьому існує декілька підходів до розкриття змісту економічної безпеки підприємства в цілому та фінансової зокрема. Таке розкриття фінансової безпеки є адекватним, оскільки фінансова діяльність є складовою частиною діяльності економічної системи, але в умовах розвитку фінансових ринків та глобалізаційних процесів в економіці питання фінансової безпеки та управління нею актуалізується та потребує окремої уваги. При цьому, фінансова складова діяльності підприємств підкреслює своє важливе місце протягом останнього часу, коли негативними наслідками глобалізаційних процесів виступає криза світової фінансової системи. Таким чином, актуальність статті полягає у розробці та розвитку важливої у сучасних умовах проблеми удосконалення забезпечення фінансової безпеки підприємства, яка виступає основою для сталого розвитку як окремого підприємства, так і взагалі держави.

Проблемі фінансової безпеки підприємств приділяли увагу такі науковці: О. І. Барановський, І. О. Бланк, М. М. Ермошенко, Є. В. Молдавська, В. В. Шелест, Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко, Н. Лоханова, О. В. Ареф'єва, Н. А. Гринюк [1 – 14] та ін. Треба підкреслити, що вищезазначені науковці більшою мірою акцентують увагу на антикризовому управлінні фінансовою безпекою підприємства та нівелиують при цьому питання фінансової безпеки підприємства, що не перебуває у стані кризи. Проте відзначаються значні розбіжності між авторами, як у визначенні самої фінансової безпеки, так і у виділенні основної групи показників її оцінки. Дана стаття націлена на розробку проблеми забезпечення фінансової безпеки підприємства та її оцінки на основі аналізу існуючих підходів. Треба зазначити, що розробки у даній сфері актуалізуються у сучасних умовах, коли наявним є вплив глобалізаційних процесів на фінансовий стан суб'єктів господарювання. Визначені процеси створюють висококонкурентне та ризиковане зовнішнє середовище і разом з цим посилюють зв'язок між станом окремого підприємства та держави в цілому.

З огляду на зазначене вище, метою даного дослідження є аналіз літературних джерел, присвячених питанню забезпечення фінансової безпеки підприємства, удосконалення понятійного апарату фінансової безпеки підприємства та системи аналізу її рівня.

Таким чином, наукова новизна статті полягає в удосконаленні визначення фінансової безпеки підприємств

тва та визначенні основних груп показників оцінки рівня фінансової безпеки підприємства.

Логічним є припущення, що термін "безпека" є запозиченим з біологічних та психологічних областей знань. При цьому, словник російської мови С. І. Ожегова трактує безпеку як положення, при якому не загрожує небезпека будь-кому або будь-чому [13]. Таким чином, основою даного визначення є те, що безпека – це положення, або стан. Тому при використанні дедуктивного методу можна зазначити, що фінансова безпека – це положення або стан, при якому не загрожує небезпека фінансовій системі будь-чого (держави, підприємства тощо).

Проблеми забезпечення фінансової безпеки приділяли увагу у своїх працях вчені-економісти. І, незважаючи на відносну новизну дослідження фінансової безпеки, як окремого об'єкта, сьогодні існують різні запропоновані авторами визначення даної категорії.

Проект концепції фінансової безпеки України трактує фінансову безпеку як складову економічної безпеки, яка характеризує стан захищеності життєво важливих (ключових) інтересів держави, регіонів, підприємницьких структур та громадян у фінансовій сфері від впливу широкого кола негативних чинників (загроз) [12, с. 34].

Існує підхід [4, с. 125], за котрим автори виділяють фінансову безпеку як функціональну складову економічної безпеки підприємства та зазначають, що фінансова безпека розглядає і регулює питання фінансово-економічної заможності підприємства, стійкості та банкрутства. При цьому економічна безпека визначається як стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємств у даний час і майбутньому.

Значні результати у розгляді проблеми фінансової безпеки належать науковцю О. І. Барановському [5, с. 14–15]. Автор приводить широку інтерпретацію та визначає фінансову безпеку як ступінь захищеності фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин; як рівень захищеності громадянина, домашнього господарства, верств населення, підприємства, організації, установи, регіону, галузі, сектора економіки, ринку, держави, суспільства, міждержавних утворень, світового співтовариства фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання існуючих зобов'язань; як стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, розрахункової, інвестиційної, митно-тарифної та фондової системи, а також системи ціноутворення, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю відвернути зовнішню фінансову експансію, забезпечити фінансову стійкість (стабільність), ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання; як якість фінансових інструментів і послуг, що запобігає негативному впливу можливих прорахунків і прямих зловживань на фінансовий стан наявних та потенційних клієнтів, а також гарантує (у разі потреби) повернення вкладених коштів.

К. С. Горячева [1, с. 65–67] вважає, що фінансова безпека є фінансовим станом, який характеризується, по-перше, збалансованістю і якістю сукупності фінансових інструментів, технологій та послуг, що використовується підприємством, по-друге, стійкістю до внутрішніх та зовнішніх загроз, по-третє, здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію його фінансових інтересів, місії та завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів, по-четверте, забезпечувати розвиток цієї фінансової системи. Автор окремо зазначає, що належний стан фінансової безпеки досягається підприємством тільки у випадку узгодженості його фінансових інтересів з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища.

Деякі науковці [10, с. 27–29] визначають фінансову безпеку як стан найбільш ефективного використання інформаційних, фінансових показників, ліквідності, платоспроможності, рентабельності капіталу, що знаходиться у рамках граничних значень, тобто у границях визначених інтервалів.

І. О. Бланк [6, с. 24] вважає, що фінансова безпека є інтегрованим поняттям категорій економічної безпеки та фінансування підприємства, що є якісно та кількісно детермінованим рівнем його фінансового стану, який забезпечує стабільну захищеність пріоритетних збалансованих інтересів суб'єктів економічної діяльності від реальних та потенційних загроз – зовнішніх та внутрішніх, параметри яких визначають на засаді фінансової філософії підтримки сталого розвитку підприємства в поточному та перспективному періодах.

Для визначеної групи авторів загальним є твердження, що фінансова безпека є станом (положенням) підприємства чи рівнем його стану. Це є логічним з огляду на перше, неекономічне визначення, тобто на стан відсутності небезпеки. Однак дане визначення характеризує безпеку як результат, що не є динамічною системою.

В. І. Кириленко [4, с. 15–16] у своїх роботах не приділяє окремої уваги розгляду питання фінансової безпеки, а зосереджується на економічній безпеці. При цьому автор визначає безпеку як процес досягнення такого рівноважного стану системи, за якого відсутні фактори, що створюють небезпеку її руйнування. Автор наголошує, що безпека – процес досягнення певного стану економічної системи, а не власне її стан.

О. А. Кириченко та І. В. Кудря [8, с. 26] визначають фінансову безпеку підприємства як діяльність з управління ризиками та захисту інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз з метою забезпечення стабільного розвитку підприємництва та зростання його власного капіталу в поточній і стратегічній перспективах.

Ю. Б. Кракос та Р. О. Разгон [9, с. 90] вважають, що суть фінансової безпеки полягає у здатності підприємства самостійно розробляти і проводити фінансову стратегію відповідно до цілей корпоративної стратегії, в умовах невизначеного і конкурентного середовища.

Дані науковці отожднюють фінансову безпеку з діяльністю, націленою на досягнення визначеного стану. Ця думка також є слушною, але не відповідає умовам об'єктивності, оскільки характеристики безпеки підприємства не залежать повною мірою від діяльності менеджерів. Таким чином, треба зазначити, що дефініція "безпека" прийнята нового, більш розширеного значення у процесі потрапляння на поле економічного знання. На основі аналізу наведених та багатьох інших думок пропонується визначення фінансової безпеки підприємства.

Фінансова безпека підприємства – визначений якісно та кількісно рівень фінансового стану підприємства та діяльність, направлена на досягнення даного стану, який характеризується збалансованістю і якістю використання фінансових інструментів економічної системи та забезпечує її здатність реалізувати свою місію й забезпечувати стабільний розвиток, витримуючи негативний вплив зовнішніх та внутрішніх дестабілізуючих факторів. При цьому, межі визначення даного стану значною мірою залежать від характеру та умов діяльності підприємства, а тому можуть бути різними для підприємств різних галузей, регіонів тощо. Від рівня фінансової безпеки окремого підприємства залежить безпека держави та навпаки. Дане визначення є корисним, оскільки підкреслює основи забезпечення фінансової безпеки підприємства та формування стратегії фінансової безпеки. Як і основи виступає твердження, що фінансова безпека залежить від двох складових: менеджменту та

факторів зовнішнього середовища. Це свідчить про можливість впливу на систему фінансової безпеки підприємства з боку керівництва та необхідність управління нею. У контексті розгляду проблеми фінансової безпеки підприємства необхідно звернутися до понятійного апарату фінансової безпеки підприємства, до якого відносяться [1, с. 65–66]: об'єкт, суб'єкт, предмет фінансової безпеки; важливими також є фінансовий ризик, загрози фінансовій безпеці, механізм управління фінансовою безпекою, критерії та індикатори стану фінансової діяльності та безпеки, фінансова стратегія, фінансова небезпека та її джерела, фінансові інтереси, оцінка рівня фінансової безпеки, гарантія фінансової безпеки, методи та інструменти забезпечення фінансової безпеки.

Пропонується визначення основних, з точки зору даного дослідження, категорій з наведених вище на основі аналізу літературних джерел.

Об'єктом фінансової безпеки є фінансова діяльність підприємства, безпеку якої необхідно забезпечити. При цьому фінансова діяльність є процесом, на який спрямовується функціонування підсистеми забезпечення фінансової безпеки.

Суб'єктом фінансової безпеки виступає керівництво підприємства і його персоналу.

Предмет фінансової безпеки – діяльність суб'єктів фінансової безпеки як реалізація принципів, функцій, стратегічної програми або конкретних заходів щодо забезпечення фінансової безпеки, яка спрямована на об'єкти фінансової безпеки [1, с. 65–67].

Фінансовий ризик становить результат вибору його власниками або менеджерами альтернативного фінансового рішення, що направлено на досягнення бажаного цільового результату фінансової діяльності при наявності імовірності зазнання економічного збитку (фінансових втрат) у силу невизначеності реалізації даного результату [7, с. 132].

Стосовно загроз, аналіз джерел [11, с. 55] дозволив виявити таке їх тлумачення: загрози є формами небезпеки, чинниками, що ускладнюють чи роблять неможливою реалізацію економічних інтересів підприємства, перешкоджають досягненню цілей суб'єкта господарської діяльності, здатні порушити його стійкість і стабільний розвиток чи призвести до припинення господарської діяльності та порушення процесу розширеного чи нормального відтворення капіталу. У літературі [12, с. 40] виділено зовнішні та внутрішні загрози, що впливають на фінансову безпеку. До зовнішніх загроз відносяться: скупка акцій, боргів небажаними партнерами, високий рівень фінансових зобов'язань підприємства, недостатній рівень розвитку ринку капіталів та законодавчої бази економічної діяльності підприємств, нестабільність економіки та кризи грошово-кредитної системи, недосконалість механізмів формування економічної політики держави. До внутрішніх загроз належать помилки менеджменту підприємства (навмисні та випадкові), пов'язані з вибором стратегії підприємства та керуванням і оптимізацією активів і пасивів підприємства.

Значні розробки у проблемі управління фінансовою безпекою належать І. О. Бланку, який розглядає її як спеціалізований напрям у системі фінансового менеджменту, який є системою принципів і методів розробки та реалізації управлінських рішень, що пов'язані із забезпеченням захисту його пріоритетних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз [6, с. 13–24]. При цьому, на думку автора управління фінансовою безпекою є сукупністю ієрархічно взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів, зміст яких віддзеркалює особливості конкретних процесів, які є пріоритетними для підприємства [2, с. 22; 6, с. 13–24].

Важливими у контексті даного дослідження є індикатори фінансової безпеки підприємства. У даному розрізі широкий перелік наводить О. І. Барановський, який до ви-

значених індикаторів відносить: мінімальний розмір статутного фонду, величину активів, обсяг продажів, оборотність активів, розмір інвестицій, коефіцієнт рентабельності капіталовкладень, строк окупності капітальних вкладень, рівень інновацій, показник достатності сукупного капіталу, частку запозиченого капіталу, розмір питомого обороту капіталу, прибутковість капіталу, прибутковість активів, відношення прибутку до середньорічного капіталу, достатність обігового капіталу, ліквідність (поточна, короткострокова, загальна), величину ліквідного дефіциту, коефіцієнт миттєвої оцінки, платоспроможність, рівень оподаткування, період погашення дебіторської заборгованості, розмір позичкового відсотка, коефіцієнт покриття відсотка, періодичність погашення кредиторської заборгованості, суму кредитування небезпечним борговим зобов'язанням (дебентурою) [5, с. 38–39]. Очевидною є широта приведеного переліку, але слід наголосити, що умови функціонування підприємства, діяльність якого є предметом фінансової безпеки, можуть вносити суттєві корективи у даний перелік, додаючи одні та нівелюючи інші.

Наведені поняття є основними з точки зору спрямованості даного дослідження, що полягає в удосконаленні понятійного апарату та системи оцінки фінансової безпеки підприємства. Зазначається окремо, що проблема фінансової безпеки є динамічною категорією, адже розвиток економіки спричиняє зміну елементів загроз та їх характеру, а також зміну характеру їх впливу на діяльність підприємства. Як висновок до даного дослідження та на основі аналізу приведених і багатьох інших думок, що стосуються фінансової безпеки підприємства, запропонованого визначення фінансової безпеки підприємства, треба зазначити, що стратегія фінансової безпеки підприємства є однією з найважливіших функціональних стратегій і формується на базі адекватної оцінки рівня фінансової безпеки суб'єкта господарювання. При цьому, на основі аналізу літературних джерел [1; 5; 6; 9; 14] у статті виявлено основні групи показників, за якими необхідно проводити аналіз рівня фінансової безпеки підприємства: оцінки рентабельності та прибутковості, платоспроможності (ліквідності), фінансової стійкості, інвестиційно-інноваційної активності, формування фінансових ресурсів підприємства, ефективності використання фінансових ресурсів. На основі сформульованих висновків у статті виділено основні напрямки подальших досліджень, які полягають у формуванні стратегічних підходів до забезпечення фінансової безпеки підприємств на основі оцінки визначених показників та регулювання факторів, що їх формують.

Література: 1. Горячева К. С. Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки / К. С. Горячева // Економіст. – 2003. – № 8. – С. 65–67. 2. Гринюк Н. А. Управління фінансовою безпекою підприємства у процесі його реструктуризації / Н. А. Гринюк // Проблеми науки. – 2008. – № 9. – С. 19–23. 3. Єрмошенко М. М. Економічні та організаційні засади забезпечення фінансової безпеки підприємства: препринт наукової доповіді / М. М. Єрмошенко, К. С. Горячева, А. М. Ашув; за наук. ред. М. М. Єрмошенка. – К.: Національна академія управління, 2005. – 78 с. 4. Кириленко В. І. Інвестиційна складова економічної безпеки: монографія / В. І. Кириленко. – К.: КНЕУ, 2005. – 232 с. 5. Барановський О. І. Фінансова безпека: монографія; Інститут економічного прогнозування / О. І. Барановський. – К.: Фенікс, 1999. – 338 с. 6. Бланк І. А. Управління фінансовою безпекою підприємства. Сер. Библиотека фінансового менеджера. Вып. 10 / І. А. Бланк. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 784 с. 7. Бланк І. А. Управление финансовой стабилизацией предприятия / И. А. Бланк. – К.: Ника-Центр,

Эльга, 2003. – 496 с. – ("Энциклопедия финансового менеджера"; Вып. 4). 8. Кириченко О. А. Вдосконалення управління фінансовою безпекою підприємств в умовах кризи / О. А. Кириченко, І. В. Кудря // Інвестиції : практика та досвід. – 2009. – № 10. – С. 22–26. 9. Кракос Ю. Б. Управління фінансовою безпекою підприємств / Ю. Б. Кракос, Р. О. Разгон // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2008. – № 1(1). – С. 86–97. 10. Кузенко Т. Б. Управление финансовой безопасностью на предприятии / Т. Б. Кузенко, В. В. Прохорова, Н. В. Саблина // Бизнес Информ. – 2007. – № 12 (1). – С. 27–29. 11. Лоханова Н. Система управління станом економічної безпеки підприємства: проблеми питання, концепція розвитку // Економіст. – 2005. – № 2. – С. 52–56. 12. Мартюшева Л. С. Фінансова безпека підприємств; конспект лекцій / Л. С. Мартюшева, Т. Б. Кузенко, О. Ю. Литовченко. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2008. – 140 с. 13. Ожегов С. И. Словарь русского языка: ок. 57000 слов / С. И. Ожегов; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 16-е изд., испр. – М.: Русский язык, 1984. – 797 с. 14. Чаговец Л. А. Информационная модель оценки финансовой составляющей экономической безопасности предприятия / Л. А. Чаговец, Е. В. Молдавская // Бизнес Информ. – 2007. – № 12(3). – С. 72–73.

Стаття надійшла до редакції
04.03.2010 р.

УДК 33.342

Липов В. В.

НЕПРЕДНАМЕРЕННЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ, ГАРМОНИЯ, КОМПЛЕМЕНТАРНОСТЬ И ЭКОНОМИЧЕСКИЕ СИСТЕМЫ: "ВИЗУАЛИЗАЦИЯ" "НЕВИДИМОЙ РУКИ"

Аннотация. Рассмотрена эволюция взглядов на принципы взаимодействия экономических субъектов в рамках социально-экономических систем от концепции непреднамеренных последствий, невидимой руки, гармонии до теории комплементарности.

Анотація. Розглянуто еволюцію поглядів на основні засади взаємодії економічних суб'єктів в рамках соціально-економічних систем від концепції непередбачуваних наслідків, невидимої руки, гармонії до теорії комплементарності.

Annotation. The evolution of ideas of principles of cooperation of economic subjects within the framework of the socio-economic systems from concept of unintended consequences, invisible hand, harmony to theory of complementarity is considered.

Ключевые слова: гармония, институты, комплементарность, невидимая рука, непреднамеренные последствия, социально-экономические системы.

Целью трансформационных преобразований, развернувшихся на постсоветском пространстве в конце

XX столетия, было формирование эффективной социально-экономической системы (СЭС). Эта проблема находится в центре внимания украинских ученых-экономистов. Среди исследований, посвященных этой тематике, следует выделить работы Г. Башнянина, В. Бодрова, В. Грабинского, А. Гриценко, Н. Гражевской, Б. Кульчицкого, П. Леоновича и О. Черепниной, С. Степаненко. Ученые сосредотачивают внимание на изучении механизмов, обеспечивающих эффективное функционирование и развитие экономических систем. Альтернативой тотальному вмешательству государства в экономическое взаимодействие на начальном этапе реформ признавалась либеральная концепция "невидимой руки рынка". Однако негативные последствия реформ показали, что не расчет на спонтанное формирование эффективного экономического порядка, а изучение и использование его механизмов в качестве инструмента целенаправленной экономической политики способно обеспечить успех реформ. Цель предлагаемой работы – исследовать взаимосвязь компонентов концепции "невидимой руки" как эволюцию идей, поясняющих возможность и механизмы формирования эффективно функционирующих СЭС. Задачи – выявление и обобщение соответствующих теоретических концепций.

Вполне закономерно, что переход от административно-командного к рыночному способу координации проходил под лозунгом либерализации экономических отношений, сокращения влияния государства на экономические процессы. В качестве альтернативы тотальному координирующему вмешательству государства в хозяйственную жизнь либеральным реформаторам выдвинулось созидательное влияние **"невидимой руки рынка"**. Происхождение этого понятия связывают с творчеством А. Смита. Разделение труда, построенное на взаимодействии, **взаимодополняемости** экономических субъектов, оказывается в основе общественной системы хозяйствования. "Основное правило каждого благоразумного главы семьи состоит в том, чтобы не пытаться изготовлять дома такие предметы, изготовление которых обойдется дороже, чем при покупке их на стороне" [1, с. 443]. Ученый далек от идеализации мотивов поведения индивидов, основа успеха социального устройства закладывается в допущении и поддержании эгоистической мотивации их деятельности. Однако А. Смит вовсе не предполагает наличие центра, регулирующего активность разрозненных хозяйствующих субъектов. "... Человек постоянно нуждается в помощи своих ближних, и тщетно было бы ожидать ее только от их расположения. Он скорее достигнет своей цели, если обратится к их эгоизму и сумеет показать им, что в их собственных интересах сделать для него то, что он требует от них. ... Дай мне то, что мне нужно, и ты получишь то, что необходимо тебе, – таков смысл всякого подобного предложения (выделено автором статьи. – В. Л.)" [1, с. 77]. Механизм, обеспечивающий комплементарность отношений экономических субъектов связывается с действием **"невидимой руки"**.

Положительные системообразующие результаты её действия признают не только либеральные политологи, экономисты, но и католический богослов, автор "Духа демократического капитализма" М. Новак [2]. Ученый дает рациональное объяснение сущности **"Невидимой руки"**. Она не принуждает, экономические субъекты не замечают ее влияния. Мотивы индивидов оказываются нетождественными социальным последствиям их действий. За предполагаемым хаосом рынка – рациональный расчет формирующих его экономических субъектов. Порядок, порождаемый рынком, основывается на **свободе выбора**